

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ТА МЕТОДІВ ПРИ ФОРМУВАННІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР

Анотація. У статті розглянуто особливості застосування наукових підходів та методів при формуванні рекреаційно-туристичних кластерних структур.

Ключові слова: рекреаційно-туристична діяльність, кластерні структури, наукові підходи та методи, рекреаційне районування, картографічне моделювання.

Summary. The peculiarities of scientific approaches and methods for the formation of recreation and tourism cluster structures.

Key words: recreation and tourism activities, cluster structures, scientific approaches and methods, recreational zoning, cartographic modeling.

Постановка проблеми. Розвиток кластерних структур як чинник активізації економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління економічними процесами на мікрорівні, мезо- та макрорівні. Світовий досвід кластеризації економіки довів, що вона вирішально впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. На сучасному етапі інноваційної економіки кластерні структури визнані однією з ефективніших виробничих систем. Тому на сьогодні є досить актуальним питання методів та підходів формування кластерів на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення формування рекреаційно-туристичних кластерних структур в Україні останніми роками приділяють багато уваги, а саме такі вчені, як С. Соколенко, Д. Стеченко, І. Сміль, В. Гоблик, П. Гудзь, Л. Гонтаржевська, М. Войнаренко та багато ін. Але незважаючи на велику кількість досліджень теоретико-методологічних основ діяльності рекреаційно-туристичних кластерних структур, немає єдиної думки щодо застосування наукових підходів та методів при формуванні кластерних структур у туризмі.

Мета статті — охарактеризувати й дослідити застосування наукових підходів та методів при формуванні кластерних структур рекреаційно-туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. З розвитком конкуренції підприємства та інші суб'єкти все більше співпрацюють між собою, формуючи таким чином кластерні об'єднання. Кластери можна вважати формою консолідації суб'єктів державного, приватного і громадського секторів, які мають спільні цілі та зацікавлені у співробітництві.

Рекреаційно-туристичний кластер — це система виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних і рекреаційних підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно застосовують спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці та інші функціональні структури господарства.

Рекреаційно-туристичні кластерні структури характеризуються великою кількістю кількісних та якісних параметрів. Вони поєднують в собі різноманітні виробничі та економічні комплекси, адміністративні, транспортні, торговельні та інші організації. До того ж усі ці об'єкти можуть бути розміщені в різних природних, еколого-економічних та соціальних середовищах. Тому для формування рекреаційно-туристичних кластерних структур необхідно використовувати значну кількість наукових підходів та методів.

Під час організації досліджень рекреаційно-туристичної сфери слід розмежовувати поняття «науковий підхід» та «метод» [1, с. 27].

Науковий підхід визначає спрямування дослідження, початок наукового пошуку та логіку вивчення будь-якого процесу або явища. Обраний науковий підхід орієнтує на вибір конкретних методів вирішення проблеми.

Метод — це спосіб досягнення конкретного завдання; шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів та принципів, що регулює практичну і пізнавальну діяльність людини.

Для формування рекреаційно-туристичних кластерних структур використовують такі наукові підходи та методи, а саме: історичний підхід, галузевий підхід, міжгалузевий підхід, системний підхід, комплексний підхід, екологічний підхід, програмно-цільовий підхід, синергетичний підхід; метод районування рекреаційно-туристичних територій та метод картографічного моделювання.

Історичний підхід дозволяє простежити за рекреаційно-туристичною діяльністю у часі, дає змогу виявити динаміку розвитку рекреаційно-туристичних кластерних структур та науково обґрунтувати зміни у майбутньому цих систем.

Під час використання галузевого підходу значна увага приділяється чинникам, що впливають на розвиток рекреаційно-туристичної сфери. Для цього наукового підходу характерні факторний та порівняльний види аналізу, які да-

ють змогу обирати території, найбільш сприятливі для створення кластера.

Міжгалузевий підхід сприяє аналізу сукупності галузей, які тісно взаємодіють при виробництві рекреаційно-туристичних послуг та використанні природно-ресурсного потенціалу території [1, с. 29].

Оскільки кластерна модель як засіб економічних стосунків є за своєю суттю складною системою, то доцільним є використання системного підходу при формуванні цієї моделі.

Будь-яку систему можна визначити як сукупність, комбінацію або набір взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле. Поняття системи ґрунтується на таких положеннях [2, с. 56]:

- вона є множиною взаємопов'язаних частин;
- усі елементи множини знаходяться у взаємній залежності;
- вивчення будь-якого елемента субмножини дає можливість виявити властивості єдиного цілого;
- ця сукупність елементів сформована таким чином, щоб реалізувати певне призначення.

Система, у свою чергу, може включати в себе низку підсистем, об'єднаних єдиним процесом функціонування частин або елементів. Вони реалізують певну операцію (програму), необхідну для досягнення мети, що поставлена перед системою.

Одним із головних напрямів реалізації системного підходу в дослідженні будь-яких процесів і явищ, у тому числі економічних, є використання принципів цілісності, всебічності, системотворчих відносин частин і елементів, субординації, динамічності, випереджального відображення.

Розглядаючи можливість застосування системного підходу до формування кластерів, необхідно дотримуватися таких принципів [3, с. 22]:

1) остаточної (глобальної, генеральної) мети — функціонування та розвиток кластерної системи і всіх її учасників мають спрямовуватися на досягнення генеральної мети — підвищення конкурентоспроможності. Усі зміни в управлінні кластером потрібно оцінювати з цього погляду;

2) єдності (цілісності) — кластер розглядається «ззовні» як єдине ціле, однак водночас необхідно досліджувати окремі складові системи, що взаємодіють, — діяльність учасників кластерів;

3) ієрархії — виявлення або створення у системі ієрархічних зв'язків, модулів, цілей. Оскільки кластер за своєю суттю є механізмом співпраці заради досягнення спільної мети, тобто відсутня чітка ієрархія, то необхідним стає визначення послідовності, в якій розглядатимуться складові кластерної системи;

4) невизначеності — дослідження кластерної системи відбувається у мінливому середовищі, з певним фактором ризику, коли передбачити перебіг функціонування не завжди видається можливим через багатогранність учасників процесу кластеризації;

5) функціональності — структура системи тісно пов'язана та зумовлена її функціями. У разі появи нових учасників кластера з новими функціями або змінами у функціональному розподілі між вже наявними доцільно змінювати структуру кластерної системи, а не намагатися «прив'язати» ті чи інші нові (видозмінені) функції до старої структури;

6) розвитку — здатність до вдосконалення, розвитку кластерної системи, що зумовлюється її багатогранністю та умовами функціонування. Такий розвиток (за умови збереження певних якісних властивостей) передбачає здатність до перепідготовки кадрів, самонавчання, самоорганізації тощо;

7) децентралізації — розумний компроміс між повною централізацією системи та здатністю реагувати на вплив зовнішнього середовища окремих учасників кластера.

Вихідним пунктом будь-якого системного дослідження є уявлення про цілісність досліджуваної системи. Розглядаючи кластер як систему, необхідно виокремити його складові, властивості, функції та їх місце в межах цілого.

Загалом реалізація системного підходу дасть змогу ефективніше управляти сконцентрованими у рекреаційно-туристичних кластерах виробничими підприємствами, організаціями ринкової інфраструктури, підприємствами та організаціями обслуговування, науково-дослідними установами, а також іншими організаціями інноваційної, транспортної та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури тощо.

Кластери — своєрідні комплекси підприємств, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо, які пов'язані технологічним ланцюжком і доповнюють один одного. Комплекси є альтернативою комплексного підходу, властивому представникам традиційної схеми розвитку, і характеризують сформовану глобальну економіку як мережеву систему [4, с. 36]. Комплексний підхід орієнтує на всебічне вивчення рекреаційно-туристичної діяльності у взаємозв'язку з внутрішніми і зовнішніми чинниками та процесами.

Екологічний підхід розкриває сутність процесів взаємодії рекреаційно-туристичних кластерних структур з природним середовищем. Цей підхід використовується для обґрунтування напрямів розвитку рекреаційно-туристичного природокористування.

Програмно-цільовий підхід передбачає визначення програми вирішення проблемних ситуацій, яка узгоджена за всіма видами проблемних ресурсів, виконавцями і термінами реалізації. Суть методології програмно-цільового підходу зводиться до таких аспектів: формування системи цілей управління та способів розв'язання кожної проблеми; визначення шляхів вирішення завдань і вибору оптимального

варіанта; розробки програми або стратегічного плану вирішення проблем, усунення перешкод для досягнення поставлених цілей; визначення ресурсів і строків виконання програми й досягнення кінцевої мети [5, с. 103–104].

Синергетичний підхід ґрунтується на резонансних порушеннях окремих компонентів системи, які взаємодіють між собою. Використання цього наукового підходу обумовлено нерівномірністю розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

У вивченні методів формування рекреаційно-туристичних кластерних структур значне поширення набули класичні методи дослідження рекреаційної географії, зокрема спосіб районування рекреаційно-туристичних територій. Рекреаційне районування — це вид функціонального, галузевого районування, що відображає тільки один аспект (рекреацію).

Головними ознаками рекреаційного районування є рівень рекреаційного освоєння території і структура рекреаційно-туристичних функцій (лікувальна, оздоровча, туристична, екскурсійна). У процесі рекреаційно-туристичного районування кластерних структур ключовою ознакою повинна бути прийнятність тих чи інших теоретичних типів планувальних структур рекреаційно-туристичних систем для удосконалення просторової структури у межах конкретних адміністративних одиниць (областей) країни. Для вирішення цього питання пропонують використання існуючих методологічних особливостей районування взагалі та рекреаційного районування зокрема.

Вивчення закономірностей розвитку і функціонування рекреаційно-туристичного кластера нерозривно пов'язане з проблемою виявлення взаємовідносин як між окремими елементами виробничої сфери кластера (туристичні фірми, туроператори, заклади розміщення, заклади харчування, екскурсійні бюро та ін.), так і невиробничої сфери (зклади освіти, фінансові установи, інформаційні бюро, рекламні агентства та ін.). Для покращення відносин, що склалися, їхнього управління, прогнозування і подальшого розвитку необхідні знання про характер існуючих між ними зв'язків, характер причин, які викликають те чи інше явище, а також про наслідки.

У зв'язку з необхідністю вирішення цієї проблеми в територіальному аспекті виникає питання про ефективність використання методу картографічного моделювання — сукупності операцій з картами, спрямованих на отримання нової інформації про рекреаційно-туристичні об'єкти.

Картографічне моделювання включає і створення карт, але на перший план висувається розробка методів використання вже створених карт, їх спільний аналіз. Основну увагу слід приділяти складній картографічній моделі, яка являє собою

набір карт або картографічних характеристик і дозволяє отримати таку додаткову інформацію про досліджуваний об'єкт, яку кожна карта зокрема дати не може [6, с. 57].

Існуючі карти за функціональним призначенням науковці поділяють на три групи. Перша група — карти, які створюються для туристів, мисливців, рибалок, так звані туристичні. Вони містять специфічну рекреаційну інформацію про регіон, його привабливість. Друга група карт призначена для дослідників рекреаційно-туристичної діяльності та організаторів відпочинку і містить інформацію про форми організації та обслуговування туристичних об'єктів, про рекреаційні міграції (потоки рекреантів), обсяг і якість рекреаційних та туристичних ресурсів, про відпочинок як соціально-економічне явище.

Вказані карти служать джерелом інформації, яка використовується для виконання проектно-планових робіт і для виявлення закономірностей територіальної організації відпочинку. Ця група карт найбільше відповідає поняттю рекреаційних. Третю групу складають карти, які хоча і не призначені для дослідників і організаторів відпочинку, але можуть містити корисну для них інформацію. Це різноманітні економіко- і фізико-географічні карти, за допомогою яких можна отримати уявлення про зв'язки рекреаційного використання території з нерекреаційним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, рекреаційно-туристичний кластер — це система виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних і рекреаційних підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно застосовують спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці та інші функціональні структури господарства.

Рекреаційно-туристичні кластерні структури характеризуються великою кількістю кількісних та якісних параметрів. Вони поєднують в собі різноманітні виробничі та економічні комплекси, адміністративні, транспортні, торговельні та інші організації. До того ж всі ці об'єкти можуть бути розміщені в різних природних, еколого-економічних та соціальних середовищах. Тому для формування рекреаційно-туристичних кластерних структур необхідно використовувати значну кількість наукових підходів та методів.

Література

1. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком туризму : навч. посіб. / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий та ін. ; за ред. Д. М. Стеченка. — К. : Знання, 2012. — 455 с.
2. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. — К. : Знання, 2005. — 309 с.

3. Кустовська О. В. *Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій* / О. В. Кустовська. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — 124 с.
4. Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону / О. Крайник // *Науковий вісник*. — 2010. — Вип. 5. — С. 36–43.
5. Гудзь П. В. *Методичні основи використання програмно-цільового підходу в управлінні інвестиційною діяльністю розвитку металургійного підприємства* / П. В. Гудзь, І. А. Нечаєва // *Екон. вісн. Донбасу*. — 2010. — № 1 (19). — С. 103–104.
6. Андрусяк Н. *Методичні підходи до вивчення територіально-рекреаційних систем: теоретичний аспект* / Н. Андрусяк // *Наукові записки*. — 2011. — № 1. — С. 53–60.
7. Стеченко Д. М. *Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник* / Д. М. Стеченко. — К. : Вікар, 2006. — 396 с.
8. Гоблик В. В. *Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук* / В. В. Гоблик ; ДНВЗ «Ужгородський національний університет». — Ужгород, 2009. — 24 с.
9. Семенов Г. А. *Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки : монографія* / Г. А. Семенов, О. С. Богма. — Запоріжжя : КПУ, 2008. — 244 с.
10. Смаль І. В. *Туристичні та санаторно-курортні кластери в Україні: перспективи та проблеми створення* / І. В. Смаль // *Туристично-краєзнавчі дослідження*. Вип. 4. — К. : Нац. турист. організація, 2002. — 456 с. — С. 224–225.